

Podmiotowość zwierząt domowych jako perspektywa analityczna w projektowaniu miejskich planów adaptacji do zmian klimatu^{*}

The Legal Personhood of Pets as an Analytical Perspective in the Design of Municipal Adaptation Plans (MPA)

Abstract

The article analyzes the problem of incorporating the welfare of pets into municipal adaptation plans (MPAs) in Poland. MPAs constitute a key instrument of urban policy for climate adaptation; however, in practice they focus almost exclusively on the needs of humans and infrastructure, overlooking pets as a distinct category. An analysis of 21 MPAs adopted in Poland in 2025–2026 demonstrates that only three include direct references to pets (e.g., drinking stations, green areas, relocation of a shelter), indicating the marginal consideration of their needs. As an analytical framework, the authors propose the concept of the limited legal personhood of pets, which entails recognizing their interests (e.g., a right to welfare) and their indirect representation by guardians. Adopting such a perspective could lead to more inclusive urban policy design that accounts for both human and non-human inhabitants. In the prescriptive section, several directions for reform are identified: integrating pet welfare into climate risk assessments; incorporating their welfare into the strategic objectives of MPAs; developing animal-friendly infrastructure (e.g., shaded exercise areas, access to water); and implementing educational measures.

SŁOWA KLUCZOWE: miejski plan adaptacji do zmian klimatu (MPA), dobrostan zwierząt domowych, podmiotowość prawna zwierząt domowych, prawo ochrony środowiska.

KEY WORDS: municipal adaptation plan (MPA), pet welfare, legal personhood of pets, environmental law.

ANNA HAŁADYJ – doktor habilitowany nauk prawnych, profesor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, e-mail: ahaladyj@kul.pl, ORCID – 0000-0002-8827-3657.

EMIL KRUK – doktor nauk prawnych, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, e-mail: emil.kruk@mail.umcs.pl, ORCID – 0000-0002-7954-0303.

^{*} Artykuł stanowi efekt stażu naukowego realizowanego przez dr hab. Annę Haładyj, prof. KUL, w Katedrze Prawa Administracyjnego i Nauki o Administracji na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w okresie od 1 marca 2025 r. do 31 maja 2025 r. w ramach piątej edycji programu „Staż za miedzą” Związku Uczelni Lubelskich.

1 | Wprowadzenie

Zmiany klimatu wymagają zarówno adaptacji człowieka, jak i jego otoczenia. Biorąc pod uwagę fakt, że prawie pięć miliardów ludzi żyje w miastach^{[1][2]}, szczególnie istotna staje się adaptacja do efektów zmian klimatu na obszarach zurbanizowanych, co stanowi istotne wyzwanie od strony zarówno naukowej, jak i praktycznej. Problemy z brakiem zielonych przestrzeni do uprawiania sportu i rekreacji, uciążliwości związane ze zjawiskiem tzw. miejskiej wyspy ciepła czy lokalne powodzie miejskie to główne problemy, z którymi borykają się mieszkańcy miast^[3]. Ale negatywne efekty zmian klimatu w miastach odczuwają też zwierzęta domowe, czyli zwierzęta tradycyjnie przebywające wraz z człowiekiem w jego domu lub innym odpowiednim pomieszczeniu, utrzymywane przez człowieka w charakterze jego towarzysza (art. 4 pkt 17 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt, t.j. Dz.U. z 2023 r., poz. 1580 ze zm.; dalej: u.o.z.). Zwierzęta domowe towarzyszą człowiekowi w warunkach środowiska zbudowanego, często w warunkach uciążliwych dla ich dobrostanu. Są one uzależnione od ludzkich wyborów co do miejsca zamieszkania (nie każde mieszkanie jest jednak wyposażone w klimatyzację) czy miejsc oraz pór odbywania spacerów, a tym samym skazane na towarzyszenie człowiekowi w zmieniających się warunkach klimatycznych.

Z uwagi na fakt, że tylko 25% mieszkańców UE żyje na terenach wiejskich^[4], a jednocześnie – według danych FEDIAF – w 2023 r. w około 166 milionach gospodarstw domowych w Europie^[5] utrzymywano co najmniej jedno zwie-

1 Our World in Data, *Urban and Rural Population*, <https://ourworldindata.org/grapher/urban-and-rural-population> [dostęp: 2.05.2026].

2 United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, 2018 *Revision of World Urbanization Prospects*, <https://www.un.org/en/desa/2018-revision-world-urbanization-prospects> [dostęp: 2.05.2026].

3 Zob. <https://klimatycznabazawiedzy.org/raport/podrecznik-adaptacji-dla-miast/> [dostęp: 2.05.2026].

4 39% ludności UE mieszka w dużych miastach, 36% w miasteczkach i na przedmieściach, a 25% na obszarach wiejskich, https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/facts-and-figures-european-union_pl [dostęp: 2.05.2026].

5 W 2023 r. w Europie było 352 mln zwierząt domowych, według FEDIAF (European Pet Food); po wyłączeniu zwierząt akwariowych liczba ta wynosiła 329 mln. Źródło: FEDIAF, *Annual Report 2024*, 33, https://europeanpetfood.org/wp-content/uploads/2024/06/FEDIAF-Annual-Review-2024_Online.pdf [dostęp: 2.05.2026].

rzę domowe, należy przyjąć, że istotna część populacji zwierząt domowych funkcjonuje na obszarach zurbanizowanych. Co więcej, wyhodowano rasy dodatkowo narażone na uciążliwości związane z odczuwaniem fali upałów z uwagi na budowę ciała (tu zwłaszcza problemy ras brachycefalicznych[6]) czy inne cechy, jak gruby podszerstek (rasy psów przystosowanych do znoszenia zimna, ale już nie upałów). Za zwierzęta domowe uznaje się współcześnie także gatunki o słabej zdolności termoregulacji i ochrony przed upałami, np. króliki[7]. U zwierząt domowych obserwuje się też problemy z nadwagą, wynikające z niewłaściwej diety[8]. Z badań wynika, że choroby związane z przegrzaniem organizmu (HRI, *heat-related illness*) prognozowane są jako coraz częstsze u psów w związku ze wzrostem globalnych temperatur[9]. Brak komfortu termicznego (w miastach związany zwłaszcza z występowaniem lokalnej wyspy ciepła) wywołuje u zwierząt objawy stresu cieplnego, które obejmują nadmierne dyszenie, trudności w oddychaniu, nadmierne spożycie wody, wymioty, biegunkę, osłabienie, niespójne lub agresywne zachowanie, zapaść lub drgawki. W skrajnych przypadkach zwierzęta, podobnie jak ludzie, mogą umrzeć z powodu stresu cieplnego: szczególnie starsze zwierzęta, obciążone chorobami serca lub układu oddechowego oraz zwierzęta z nadwagą lub nieprzyzwyczajone do długotrwałego wysiłku[10]. Pozwala to na akceptację tezy, że zwierzęta domowe mogą być także dotknięte przez skutki zmian klimatu

6 Emily J. Hall, Anne J. Carter, Dan G. O'Neill, „Dogs Don't Die Just in Hot Cars – Exertional Heat-Related Illness (Heatstroke) Is a Greater Threat to UK Dogs” *Animals* 10, nr 8 (2020): 1324. <https://doi.org/10.3390/ani10081324>.

7 Emily J. Hall, Alan D. Radford, Anne J. Carter, „Surveillance of heat-related illness in small animals presenting to veterinary practices in the UK between 2013 and 2018” *Open Veterinary Journal* 12, nr 1 (2022): 11. <https://doi.org/10.5455/OVJ.2022.v12.i1.2>.

8 Emily J. Hall et al., „Hot Dogs – How is the current UK dog population coping with climate change?”, Clinical Abstract presented at BSAVA Congress+Expo 2025, Manchester, March 2025, https://www.researchgate.net/publication/391140304_Hot_Dogs_-_How_is_the_current_UK_dog_population_coping_with_climate_change [dostęp: 2.05.2026].

9 Emily J. Hall et al., „Risk Factors for Severe and Fatal Heat-Related Illness in UK Dogs – A VetCompass Study” *Veterinary Sciences* 9, nr 5 (2022): 231. <https://doi.org/10.3390/vetsci9050231>.

10 *Climate Change and Your Pet: How to Keep Your Best Friend Safe and Healthy in a Warming World* (Washington, DC: The Climate Reality Project, 2019), https://www.climatealityproject.org/sites/default/files/climatechangeandyourpet_ebook_04_2019_v2.pdf [dostęp: 2.05.2026].

na znaczną skalę^[11], zwłaszcza żyjące w miastach – mniej przygotowanych na zmiany klimatu niż obszary wiejskie.

Dostrzegając relację pomiędzy dobrostanem zwierząt domowych, zwłaszcza żyjących w miastach, a skutkami zmian klimatu, warto poddać badaniu sposób ochrony ich dobrostanu w działaniach adaptacyjnych. Narzędziem służącym do adaptacji do zmian klimatu w miastach są miejskie plany adaptacji do zmian klimatu^[12] (dalej: MPA). W Polsce jest obecnie 1013 miast, z czego 211 miast ma ludność przekraczającą 20 000 mieszkańców^[13]. Z tej liczby 44 miasta przyjęły MPA w związku z realizacją pilotażowego projektu „Wczuj się w klimat” prowadzonego przez Ministerstwo Klimatu i Środowiska w latach 2017–2019^[14]. Część miast przyjęła także MPA z własnej inicjatywy^[15]. Badaniem objęto tylko MPA przyjmowane w okresie między 1 lipca 2025 r. a 30 kwietnia 2026 r. Pierwsza cezura czasowa (1 lipca 2025 r.) wynika z faktu, że znowelizowana ustawa – Prawo ochrony środowiska^[16] (dalej: p.o.ś.) wprowadziła obowiązek uchwalenia przez miasta liczące powyżej 20 000 mieszkańców miejskich planów adaptacji w okresie od 1 lipca 2025 r. do 31 grudnia 2027 r. albo w terminie 30 miesięcy od dnia, w którym liczba mieszkańców miasta przekroczy 20 000 (według danych statystyki publicznej).

Celem opracowania uczyniono identyfikację podstaw prawnych oraz zakresu miejskich planów adaptacji do zmian klimatu (MPA), ustalenie, czy i w jaki sposób w już przyjętych MPA odzwierciedlona została konieczność ochrony zwierząt domowych jako bytów nieosobowych oraz wniesienie wkładu w sposób konstruowania tych dokumentów w przyszłości. Autorzy stawiają tezę, że otwarcie dyskusji na temat upodmiotowienia zwierząt domowych jest jednym z czynników, który może odzwierciedlić się w skuteczniejszej ochronie ich potrzeb w ramach przyjmowanych przez samorządy uchwał w sprawie MPA.

¹¹ Jakob Zinsstag et al., „Climate change and One Health” *FEMS Microbiology Letters* 365, nr 11 (2018): 1. <https://doi.org/10.1093/femsle/fnyo85>.

¹² Maciej J. Nowak et al., „A Comparison of Urban Climate Change Adaptation Plans in Selected European Cities from a Legal and Spatial Perspective” *Sustainability* 16 (2024): 2. <https://doi.org/10.3390/su16156327>.

¹³ <https://www.polskawliczbach.pl/Miasta> [dostęp: 2.05.2026].

¹⁴ <https://www.gov.pl/web/klimat/mpa-44> [dostęp: 2.05.2026].

¹⁵ Nowak et al., „A Comparison of Urban Climate Change Adaptation Plans”, 9.

¹⁶ Ustawa z dnia 27 listopada 2024 r. o zmianie ustawy – Prawo ochrony środowiska oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1940).

2 | Charakterystyka miejskich planów adaptacji do zmian klimatu

Ustawodawca w art. 3 pkt 9a p.o.ś. wprowadził legalną definicję miejskiego planu adaptacji, zgodnie z którą miejski plan adaptacji to dokument obejmujący obszar danego miasta, którego celem jest zmniejszenie podatności tego miasta na skutki zmian klimatu, w tym poprawę jego zdolności adaptacyjnych. Powyższa definicja uwypukla kilka najważniejszych cech MPA. Po pierwsze, jego strategiczno-wdrożeniowy charakter wskazuje na połączenie planowania długofalowego z konkretnymi działaniami realizacyjnymi. MPA posiada harmonogram realizacji działań z wyznaczonym horyzontem czasowym, najczęściej w perspektywie 2030 r., ale okres ten podlega wahaniom dla różnych działań, w różnych miastach, pomiędzy 2020 a 2050 rokiem[17]. Po drugie, plan odnosi się wyłącznie do obszaru konkretnego miasta, co uwzględnia jego lokalne uwarunkowania i dostosowanie do specyfiki danej jednostki terytorialnej[18]. MPA należy do instrumentów planowania ochrony środowiska[19], jest więc dokumentem strategicznym, przyjmowanym na poziomie lokalnym, pozbawionym charakteru aktu prawa powszechnie obowiązującego[20]. Nie oznacza to jednak, że pozostaje on normatywnie obojętny. Kształtuje on bowiem kierunki polityki publicznej, stanowi punkt odniesienia dla decyzji inwestycyjnych oraz może być uwzględniany przy wykładni innych aktów prawnych. Uchwały miejskie przewidują działania przystosowawcze miast do zmian klimatu i działania adaptacyjne związane z inwestycjami w infrastrukturę (zieloną i niebieską, ale też termomodernizację czy tzw. odbetonowanie utwardzonych przestrzeni miejskich itp.) oraz zmianę postaw i budowanie świadomości. W tworzeniu planów wsparciem dla miast mogą być „Wytyczne

17 Ewa Tarchalska, „Polityka adaptacyjna w raportach o stanie gmin” *Przegląd Komunalny*, nr 8 (2023): 81.

18 Tomasz Dąbrowski, „Miejskie plany adaptacji do zmian klimatu w świetle nowelizacji ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska” *Prawo i Więź*, nr 5(58) (2025): 543.

19 Anna Barczak, *Samorządowa polityka klimatyczna. Poradnik dla jednostek samorządu terytorialnego* (Warszawa: Wolters Kluwer, 2025), 33.

20 Krzysztof Gruszecki, *Prawo ochrony środowiska. Komentarz*, wyd. 7 (Lex/el. 2025), komentarz do art. 18b.

do przygotowania Miejskiego Planu Adaptacji do zmian klimatu”^[21] przygotowane (i zaktualizowane w 2023 r.) przez Ministra Klimatu i Środowiska, a także inne poradniki, np. „Poradnik adaptacji miasta do zmiany klimatu”^[22] czy „Zrozumieć adaptację do zmian klimatu. Mini poradnik”^[23]. Co istotne z perspektywy prowadzonych rozważań, żadne z tych opracowań, określając interesariuszy i adresatów rozwiązań przyjętych w MPA, nie odnosi się do zwierząt domowych. Analiza podatności i ryzyka w nich zaproponowana koncentruje się przede wszystkim na skutkach zmian klimatu dla mieszkańców, infrastruktury oraz systemów funkcjonowania miasta, a odniesienia do środowiska przyrodniczego mają charakter ogólny i dotyczą głównie ekosystemów oraz bioróżnorodności. W konsekwencji dobrostan zwierząt nie jest w tych opracowaniach traktowany jako odrębna kategoria analityczna w procesie planowania adaptacji.

3 | Podmiotowość prawna zwierząt domowych jako narzędzie wspierania dobrostanu zwierząt w adaptacji do zmian klimatu

Jednym z możliwych kierunków rozwoju regulacji prawnych, które mogłyby wzmocnić ochronę zwierząt domowych, również w kontekście adaptacji do zmian klimatu, jest koncepcja przyznania zwierzętom ograniczonej podmiotowości prawnej jako bytów nieosobowych^[24]. Obecnie zwierzęta pozostają

²¹ Ministerstwo Klimatu i Środowiska, *Podręcznik adaptacji dla miast. Wytyczne do przygotowania Miejskiego Planu Adaptacji do zmian klimatu. Aktualizacja 2023*, https://klimada2.ios.gov.pl/wp-content/uploads/2023/09/Podrecznik-adaptacji-dla-miast_aktualizacja-2023_compressed.pdf [dostęp: 2.05.2026].

²² *Poradnik adaptacji miasta do zmiany klimatu*, red. Wojciech Szymalski (Warszawa: Instytut na Rzecz Ekorozwoju, 2019), https://www.pine.org.pl/wp-content/uploads/2019/07/poradnik_adaptcity.pdf [dostęp: 2.05.2026].

²³ Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, *Zrozumieć adaptację do zmian klimatu. Mini poradnik* (b.m., b.d.).

²⁴ Więcej na ten temat zob. Jan Białocerkiewicz, *Status prawny zwierząt (Prawa zwierząt czy prawna ochrona zwierząt)* (Toruń: Wydawnictwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa, 2005); Adam Habuda, „Przyroda i jej elementy. Przedmiot ochrony prawnej czy podmioty prawa?” *Radca Prawny. Zeszyty Naukowe* 34, nr 1 (2023): 83–97; Mariusz Baran, „Pytanie o potrzebę zmiany paradygmatu w prawie (ochrony) środowiska: środowisko jako przedmiot czy podmiot prawa – wybrane uwagi”, [w:] *Prawa i interesy w ochronie*

przede wszystkim przedmiotem ochrony prawnej. Uznanie ich podmiotowości oznaczałoby natomiast przypisanie im określonych praw lub prawnie chronionych interesów, takich jak ochrona życia, wolność od nieuzasadnionego cierpienia czy prawo do dobrostanu. Wiązałoby się to z koniecznością podejmowania działań służących ochronie tych interesów, zwłaszcza że zwierzęta nie są zdolne do samodzielnego dochodzenia swoich praw ani artykułowania potrzeb w sposób prawnie relewantny. Funkcję reprezentowania ich interesów mogliby w praktyce pełnić opiekunowie zwierząt. Przyjęcie takiego założenia oznacza, że potrzeba działań adaptacyjnych byłaby postrzegana nie tylko z perspektywy potrzeb człowieka, lecz także towarzyszących mu zwierząt, a ich artykulacja następowałaby pośrednio za pośrednictwem właścicieli działających jako reprezentanci zarówno własnych interesów, jak i interesów utrzymywanych zwierząt. Jest to uzasadnione o tyle, że współczesne badania jednoznacznie wskazują na traktowanie zwierząt domowych jako członków rodziny^[25] – podmiotów uzupełniających lub wręcz zastępujących relacje z innymi ludźmi^[26].

środowiska. *Perspektywa międzynarodowa, unijna i krajowa*, red. Mariusz Baran, Barbara Iwańska, Ilona Przybojewska (Warszawa: C.H. Beck, 2024), 119–155; Anna Wilk, „Czy polski ustawodawca powinien uznać twory natury za podmioty prawa?” *Prawne Problemy Górnictwa i Ochrony Środowiska*, nr 1 (2025): 1–16. <https://doi.org/10.31261/PPGOS.2025.01.04>; Ngairé Naffine, „Who are Law’s Persons? From Cheshire Cats to Responsible Subjects” *Modern Law Review* 66, nr 3 (2003): 346–367; Sheikh M. Solaiman, „Legal personality of robots, corporations, idols and chimpanzees: a quest for legitimacy” *Artificial Intelligence and Law* 25 (2017): 155–179. <https://doi.org/10.1007/s10506-016-9192-3>; Eva Bernet Kempers, „Neither Persons nor Things: The Changing Status of Animals in Private Law” *European Review of Private Law* 29, nr 1 (2021): 39–70; Macarena Montes Franceschini, „Traditional Conceptions of the Legal Person and Nonhuman Animals” *Animals* 12 (2022): 1–16. <https://doi.org/10.3390/ani12192590>; Maria Clara Maffei, „Legal Personality for Nature: From National to International Law”, [w:] *Trends and Challenges in International Law. Selected Issues in Human Rights, Cultural Heritage, Environment and Sea*, red. Maurizio Arcari, Irini Papanicolopulu, Laura Pineschi (Cham: Springer, 2022), 209–238. https://doi.org/10.1007/978-3-030-94387-5_8.

²⁵ Natalia Zacharek, „Zwierzę domowe jako członek rodziny w XIX i XXI wieku” *Tematy z Szewskiej* 19, nr 2 (2017): 96–112. <https://doi.org/10.23734/tzs.2017.2.96.112>; Marlena Drapalska-Grochowicz, „Prawne interpretacje bliskich relacji człowieka z innymi zwierzętami” *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 82, nr 1 (2020): 217–229. <https://doi.org/10.14746/rpeis.2020.82.1.15>.

²⁶ Ibidem.

Autorzy wykorzystują konstrukt „podmiotowości prawnej zwierząt” jako perspektywę analityczną służącą ocenie, czy i w jakim stopniu interesy zwierząt domowych są uwzględniane w działaniach adaptacyjnych przewidzianych w MPA. W tym kontekście znaczenie ma również poziom świadomości opiekunów zwierząt w zakresie ich dobrostanu. Intuicyjne założenie, że świadomość opiekunów w tym zakresie może wpływać na dobrostan zwierząt, znajduje zresztą odzwierciedlenie w motywach projektowanego rozporządzenia Komisji Europejskiej dotyczącego dobrostanu psów i kotów (motyw 42 projektu^[27]). Założenie to wskazuje, że działania adaptacyjne odnoszące się do środowiska miejskiego mogą pośrednio oddziaływać również na warunki życia zwierząt domowych.

4 | Analiza wyników MPA w kontekście adaptacji zwierząt domowych do zmian klimatu – edycja 2025–2026

Badanie miejskich planów adaptacji przeprowadzono na podstawie uchwał w sprawie przyjęcia MPA w polskich miastach liczących powyżej 20 000 mieszkańców, przyjętych w okresie od 1 lipca 2025 r. do 30 kwietnia 2026 r. Do ustalenia listy miast powyżej 20 000 mieszkańców użyto bazy danych Polska w liczbach^[28]. Następnie dokonano weryfikacji zawartości stron internetowych urzędów gmin miejskich (BIP), które przystąpiły do sporządzania MPA po wejściu w życie nowych przepisów lub wprawdzie przygotowywały się do ich przyjęcia wcześniej, ale finalnie jako podstawę prawną ich uchwalenia przyjęły art. 18b p.o.ś. Na dzień 30 kwietnia 2026 r. przyjęto 21 takich uchwał. Każdy dokument MPA został poddany weryfikacji z wykorzystaniem funkcji wyszukiwania (CTRL+F) przy użyciu słów kluczowych „zwierz ” oraz „domow ”, z pominięciem zwrotu „fauna” jako odnoszącego się do zwierząt dziko żyjących. W badaniu nie uwzględniono uchwał znajdujących się na etapie przygotowania. Analiza została oparta na założeniu badawczym, zgodnie z którym zwierzęta domowe stanowią element środowiska miejskiego pozostający pod

²⁷ Wniosek dotyczący rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie dobrostanu psów i kotów oraz ich identyfikowalności, Bruksela, 7 grudnia 2023 r., COM(2023) 769 final, 2023/0447 (COD).

²⁸ <https://www.polskawliczbach.pl/Miasta> [dostęp: 2.05.2026].

ochroną prawną wynikającą z przepisów o ochronie zwierząt. Jednocześnie zmiany klimatu oraz działania podejmowane w ramach adaptacji oddziałują na funkcjonowanie środowiska miejskiego jako całości, kształtując warunki życia jego mieszkańców oraz innych organizmów w nim przebywających. W konsekwencji można przyjąć, że działania adaptacyjne realizowane w miastach mogą wpływać nie tylko na ludzi, lecz także na zwierzęta pozostające pod opieką człowieka. Z tego względu analizie poddano, czy oraz w jakim stopniu dokumenty MPA uwzględniają potrzeby zwierząt domowych, a także czy przewidują działania mogące ograniczać negatywne skutki zmian klimatu dla ich dobrostanu[29].

Wyniki przeprowadzonej analizy wskazują, że potrzeby zwierząt domowych są w miejskich planach adaptacji uwzględniane w bardzo ograniczonym zakresie. Spośród dokumentów objętych badaniem odniesienia wprost do zwierząt domowych lub zwierząt żyjących w środowisku miejskim pojawiły się jedynie w trzech przypadkach – w MPA dla miast Stargard, Jasło oraz Oświęcim. W pozostałych analizowanych planach kwestie te nie zostały wyraźnie uwzględnione.

W Stargardzie w Diagnostyce obejmującej analizę propozycji i zgłoszeń od mieszkańców (interesariuszy lokalnych) pojawił się postulat zapewnienia zielonych przestrzeni nie tylko ze względu na potrzeby ludzi, ale także zwierząt domowych (utworzenie parku dla psów), został on jednak przekuty na ogólne działanie w postaci zazieleniania miasta (tworzenie nowych parków i skwerów na terenie miasta)[30]. W MPA dla Jasła wskazano na konieczność wyposażenia przestrzeni publicznej w poidła z wodą dla zwierząt[31]. Natomiast MPA dla Oświęcimia poświęca uwagę ryzykowej lokalizacji dotychczasowego schroni-

29 Pojęcie dobrostanu zwierząt jest opisywane przez trzy nakładające się na siebie aspekty: stan fizyczny i funkcjonowanie; stan psychiczny lub umysłowy (emocjonalny) oraz możliwość wykonywania naturalnych czynności i życia zgodnie ze swoimi naturalnymi potrzebami. Zob. David Fraser, „Understanding animal welfare” *Acta Veterinaria Scandinavica* 50, suppl. 1 (2008): 1. <https://doi.org/10.1186/1751-0147-50-S1-S1>.

30 Miejski plan adaptacji do zmian klimatu dla miasta Stargard, <https://stargard.eu/wp-content/uploads/2024/12/MPA-calosc.pdf> [dostęp: 2.05.2026].

31 Miejski plan adaptacji do zmian klimatu dla miasta Jasła do 2030 roku, <https://um.jaslo.pl/pl/miejski-plan-adaptacji-do-zmian-klimatu-dla-miasta-jasla-do-2030-roku/> [dostęp: 2.05.2026].

ska dla zwierząt na terenach zalewowych i potrzebę jego relokacji[32].

Dokonując oceny skali uwzględniania potrzeb zwierząt domowych w MPA, należy dostrzec, że wyniki te nie są imponujące. Warto jednak podkreślić, że w doktrynie analizowano już zbliżoną problematykę, tj. dobrostan zwierząt domowych w miejskich planach adaptacji przyjmowanych w latach 2019–2020 w ramach projektu „Wczuj się w klimat”[33]. W analizowanych dokumentach jedynie w jednym przypadku – w MPA dla miasta Krakowa – wśród działań mających na celu zwiększenie dostępności wody na terenie miasta wymieniono m.in. „fontanny, stawy, poidła dla zwierząt i kurtyny wodne, pitniki, wodne place zabaw, a także budowę basenów wodnych i basenów zewnętrznych”.

Wynik aktualnego badania, w porównaniu do pierwszej edycji polskich MPA, jest niewątpliwie lepszy, choć wciąż potrzeby ochrony bytów nieosobowych nie znalazły wystarczającego odzwierciedlenia w konstrukcji planów adaptacji. Trzy przywołane powyżej przypadki są też pozbawione wskaźnika dla potrzeb ewaluacji, choć doktryna jednoznacznie wskazuje na konieczność powiązania poziomu adaptacji do zmian klimatu i związanej z tym odporności miasta w relacji do podjętych działań[34]. W przeciwnym razie są one uznawane za zbyt płynne i przez to trudne do włączenia do innych polityk miejskich[35].

Podsumowując wyniki badania, trudno jednoznacznie stwierdzić, jakie przyczyny legły u podstaw słabej reprezentacji interesów zwierząt domowych jako adresatów działań adaptacyjnych. Możliwe jest, że mieszkańcy nie dostrzegali potrzeby uwzględnienia ochrony bytów nieosobowych w miejskich planach adaptacji bądź to z uwagi na niską świadomość społeczną konstruktu „bytu nieosobowego”, bądź też niską świadomość prawną w ogóle. Jednocześnie z badań przeprowadzonych przez Centrum Badawczo-Rozwojowe Biostat w 2024 roku wynika, że zwierzęta domowe mają bardzo wysokie znaczenie

32 Miejski plan adaptacji do zmian klimatu dla miasta Oświęcim, <https://oswiecim.pl/wp-content/uploads/2021/06/22.06.2021r.Projekt-Miejskiego-Planu-Adaptacji-do-zmian-klimatu-dla-Miasta-Oswiecim.pdf> [dostęp: 2.05.2026].

33 Anna Haładyj, Katarzyna Kułak-Krzysiak, „Pet Welfare in Municipal Adaptation Plans: Case of Poland” *Studia Iuridica Lublinensia* 30, nr 3 (2021): 95–107. <https://doi.org/10.17951/sil.2021.30.3.95-107>.

34 Alexandra Protopopova et al., „Climate Change and Companion Animals: Identifying Links and Opportunities for Mitigation and Adaptation Strategies” *Integrative and Comparative Biology* 61, nr 1 (2021): 16. <https://doi.org/10.1093/icb/icab025>.

35 Nowak et al., „A Comparison of Urban Climate Change Adaptation Plans”, 16.

dla jakości życia Polaków[36]. Nie można jednak wykluczyć również odmiennej sytuacji, w której postulaty takie zostały zgłoszone przez społeczność lokalną, lecz nie znalazły odzwierciedlenia w dokumencie z uwagi na brak responsywności władz publicznych.

Próbując podsumować wyniki przeprowadzonego badania, należy zgodzić się z wyrażanym w doktrynie poglądem, że dobrostan zwierząt stanowi „brakującą wartość” w lokalnych politykach odnoszących się do użytkowania terenu i środowiska zbudowanego[37]. Uzasadnione są więc postulaty, by „rozważając działania lub plany obejmujące zwierzęta towarzyszące, uwzględnić ich znaczącą rolę i wartość w życiu człowieka”[38]. Oczywiście, można tworzyć celowane polityki miejskie służące ochronie zwierząt (domowych i dziko żyjących w miastach) i istnieją badania potwierdzające korzyści, jakie osiągają z tego tytułu zarówno zwierzęta, jak i ekosystemy miejskie[39]. Jednak programy takie, poza zapobieganiem bezdomności psów i kotów, nie są w Polsce przyjmowane obligatoryjnie, dlatego autorzy uznali, że przyjmowanie MPA jako obligatoryjnych dokumentów strategicznych może stanowić dobre źródło badania zmiany postaw społeczeństwa wobec konieczności ochrony zwierząt domowych i przyznawania im praw podmiotowych. Trend ten *per se* jest bowiem widoczny w Polsce[40], jednak należy skonstatować, że o ile istnieje pewien rodzaj akcep-

36 Sondaż „Zwierzęta domowe Polaków”, Centrum Badawczo-Rozwojowe Biostat na zlecenie portalu Zwierzaki.info, przeprowadzony w dniach 5–9 listopada 2024 r. na próbie 1000 dorosłych mieszkańców Polski, reprezentatywnej ze względu na płeć, wiek i województwo zamieszkania, <https://www.biostat.com.pl/sondaz-zwierzeta-domowe-polakow.php> [dostęp: 15.09.2026].

37 Alisa E. White et al., *Wild Animal Welfare in Local Policies on Land Use and the Built Environment. Policy Brief* (New York: Guarini Center on Environmental, Energy & Land Use Law, 2024), 1, <https://guarinicenter.org/wp-content/uploads/2024/03/Wild-Animal-Welfare-in-Local-Policies-Policy-Brief.pdf> [dostęp: 2.05.2026].

38 Protopopova et al., „Climate Change and Companion Animals”, 180.

39 Ciska De Ruyver et al., „An exploratory analysis of the development and implementation of urban animal welfare policy in public spaces for four common species: Cats, dogs, pigeons, and foxes in the Brussels Capital Region” *Journal of Urban Affairs* 48, nr 1 (2024): 1. <https://doi.org/10.1080/07352166.2024.2374792>.

40 Zob. poselski projekt ustawy o uznaniu osobowości prawnej rzeki Odry, [https://orka.sejm.gov.pl/Druk10ka.nsf/Projekty/10-RPW-17193-2025/\\$file/10-RPW-17193-2025.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druk10ka.nsf/Projekty/10-RPW-17193-2025/$file/10-RPW-17193-2025.pdf) [dostęp: 2.05.2026]; zob. także Aleksandra Puczek, „Czy potrzebna nam osobowość prawna rzek? Rozważania na przykładzie Odry”, [w:] *Przyszłość prawa administracyjnego: woda jako dobro w prawie administracyjnym*, red. Iwona Niżnik-Dobosz, Joanna Człowiekowska (Warszawa: Wolters Kluwer, 2025), 229–258;

tacji dla koncepcji „dużych” bytów nieosobowych, jak np. rzeki, o tyle wydaje się, że zwierzęta domowe stanowią w świadomości społecznej nadal zaledwie przedmiot, a nie podmiot ochrony prawnej. Tym samym uznać należy, że problematyka dobrostanu zwierząt domowych w kontekście adaptacji do zmian klimatu pozostaje w polskich miejskich planach adaptacji (MPA) zagadnieniem marginalnym i incydentalnym.

5 | Propozycje do przyjmowania MPA w kontekście dobrostanu zwierząt domowych – uwagi de lege ferenda

Sytuacja ta skłania jednak do podjęcia refleksji o charakterze teoretyczno-prawnym. W szczególności interesujące jest rozważenie, czy i w jaki sposób dokumenty strategiczne kształtujące lokalną politykę klimatyczną mogłyby ewoluować, gdyby w dyskursie prawnym silniej zakorzeniła się koncepcja podmiotowości prawnej zwierząt jako bytów nieosobowych. Należy przy tym wyraźnie podkreślić, że koncepcja ta nie znajduje obecnie odzwierciedlenia w obowiązującym polskim porządku prawnym i pozostaje przede wszystkim postulatem doktrynalnym oraz przedmiotem debat prowadzonych w teorii prawa i etyce środowiskowej.

Z tego względu poniższe rozważania mają charakter hipotetyczny i służą raczej zarysowaniu możliwego kierunku ewolucji instrumentów polityki publicznej niż opisowi obowiązujących standardów prawnych. Innymi słowy, chodzi o odpowiedź na pytanie, w jaki sposób dokumenty takie jak miejskie plany adaptacji mogłyby zostać ukształtowane, gdyby przyjąć – choćby na poziomie konstrukcji analitycznej – że zwierzęta domowe są nie tylko przedmiotem ochrony, lecz także nosicielami pewnych interesów prawnie relewantnych. W takim ujęciu koncepcja podmiotowości prawnej zwierząt pełni funkcję narzędzia interpretacyjnego pozwalającego ocenić stopień wrażliwości polityk publicznych na potrzeby bytów nieosobowych.

Justyna Dąbrowska, „Osobowość prawna Odry – udany przeszczep prawny czy legal irritant?”, [w:] *Ius Scientiam Persequitur. Księga jubileuszowa z okazji 25-lecia Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie*, red. Mateusz Badowski, Leszek Karski, Janusz Wesserling (Warszawa: Wolters Kluwer, 2025), 19–37.

Punktem wyjścia powinno być odczytanie obowiązujących regulacji w sposób systemowy. Ustawa o ochronie zwierząt^[41] statuuje zasadę humanitarne go traktowania zwierząt oraz nakłada na człowieka obowiązek zapewnienia im warunków odpowiadających ich potrzebom gatunkowym^[42]. Co prawda adresatami obowiązków są przede wszystkim właściciele i opiekunowie, niemniej nie sposób pominąć, że w warunkach zurbanizowanych realizacja tych obowiązków zależy w istotnej mierze od rozwiązań infrastrukturalnych i planistycznych przyjmowanych przez władze publiczne, które zgodnie z art. 1 ust. 3 u.o.z. zobowiązane są do podejmowania działań na rzecz ochrony zwierząt. Jeżeli zatem miejska wyspa ciepła, deficyt terenów zielonych czy brak dostępu do wody w przestrzeni publicznej ograniczają możliwość realizacji elementarnych potrzeb zwierzęcia (ruchu, schronienia przed upałem, nawodnienia), to odpowiedzialność za zapewnienie minimalnych warunków dobrostanu nie może być postrzegana wyłącznie jako indywidualny ciężar właściciela.

W tym kontekście można też postawić pytanie, czy MPA – jako dokumenty strategiczno-wdrożeniowe – nie powinny być kształtowane z uwzględnieniem zasady zrównoważonego rozwoju, wyrażonej w art. 5 Konstytucji RP^[43], w sposób obejmujący również ochronę interesów bytów nieosobowych. Zrównoważony rozwój, rozumiany jako integracja ładu środowiskowego, społecznego i gospodarczego, nie ogranicza się bowiem do relacji człowiek – środowisko, lecz obejmuje całokształt relacji ekologicznych w przestrzeni miejskiej. Zwierzęta domowe, pozostające w ścisłej zależności od człowieka i współtworzące miejskie ekosystemy^[44], wpisują się w strukturę tych relacji w sposób oczywisty.

Gdyby więc przyjąć – choćby hipotetycznie – konstrukcję podmiotowości prawnej zwierząt, nawet w modelu ograniczonym, mogłoby to prowadzić do postulatu wprowadzenia do MPA mechanizmów uwzględniających ich dobrostan jako odrębną kategorię analityczną. Oznaczałoby to odejście od czysto antropocentrycznego paradygmatu adaptacji klimatycznej na rzecz modelu

⁴¹ Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt (t.j. Dz.U. z 2023 r., poz. 1580 ze zm.).

⁴² Szerzej na ten temat zob. Emil Kruk, [w:] *Ustawa o ochronie zwierząt. Komentarz*, red. Emil Kruk (Warszawa: Wolters Kluwer, 2024), 88–91.

⁴³ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.).

⁴⁴ Agnieszka Rzeńca, Piotr Rzeńca, „Kapitał przyrodniczy miasta”, [w:] *EkoMiaśto#Środowisko. Zrównoważony, inteligentny i partycypacyjny rozwój miast*, red. Agnieszka Rzeńca (Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2022), 31.

relacyjnego, w którym adaptacja miasta obejmuje zarówno ludzi, jak i towarzyszące im zwierzęta[45].

Z perspektywy konstrukcyjnej można wskazać co najmniej cztery obszary, w których MPA powinny zostać uzupełnione.

Po pierwsze, część analityczna powinna obejmować identyfikację ryzyk klimatycznych odnoszących się do zwierząt domowych. O ile obecnie analizuje się wpływ fal upałów, powodzi czy ekstremalnych zjawisk pogodowych na zdrowie ludzi i infrastrukturę, o tyle brak jest systematycznego odniesienia do ryzyk takich jak wzrost częstości występowania objawów stresu cieplnego u zwierząt, zagrożenie odwodnieniem czy ryzyko ewakuacji schronisk zlokalizowanych na terenach zalewowych. Włączenie tych elementów do diagnozy nie wymaga zasadniczej zmiany struktury dokumentu, lecz rozszerzenia zakresu analiz o dane weterynaryjne i epidemiologiczne.

Po drugie, w ramach celów strategicznych należałoby *expressis verbis* wskazać zapewnienie warunków sprzyjających dobrostanowi zwierząt domowych jako jeden z elementów budowania odporności miasta. W literaturze podkreśla się, że odporność społeczna obejmuje zdolność do utrzymania więzi i struktur wsparcia w sytuacjach kryzysowych[46]. Zwierzęta domowe pełnią w tym kontekście istotną funkcję psychospołeczną, wpływając na zdrowie psychiczne i fizyczne opiekunów[47]. Ochrona ich dobrostanu staje się zatem pośrednio elementem ochrony zdrowia publicznego.

Po trzecie, MPA powinny zawierać komponent infrastrukturalny dedykowany zwierzętom. Może on obejmować m.in. tworzenie zacienionych wybiegów i parków dla psów, instalację poidel w przestrzeni publicznej, uwzględnianie potrzeb zwierząt przy projektowaniu *cooling islands* oraz standardy lokalizacyjne dla schronisk, wykluczające tereny szczególnie narażone na powódź lub przegrzewanie. Kluczowe jest przy tym powiązanie tych działań z mierzalnymi wskaźnikami realizacji (np. liczba punktów z dostępem do wody na określonej

45 Por. Hira Sheikh, Marcus Foth, Peta Mitchell, „From legislation to obligation: Re-thinking smart urban governance for multispecies justice” *Urban Governance* 3, nr 4 (2023): 260. <https://doi.org/10.1016/j.ugj.2023.09.003>.

46 Yaqi Chen, Weihua Liao, Yinggao Qin, „The effect of pet attachment on social support among young adult cat owners: the chain mediating roles of emotion regulation and empathy” *Humanities and Social Sciences Communications* 12 (2025): 2. <https://doi.org/10.1057/s41599-025-04931-8>.

47 Jing Zhao et al., „Beyond companionship: psycho-social benefits of pet ownership” *BMC Public Health* 25 (2025): 2. <https://doi.org/10.1186/s12889-025-23464-y>.

powierzchnię terenów rekreacyjnych), co zapobiegałoby ich czysto deklaratywnemu charakterowi.

Po czwarte, niezbędny jest też komponent edukacyjny i partycypacyjny. Skoro – jak wskazują badania – właściciele modyfikują zachowania swoich zwierząt w odpowiedzi na wysokie temperatury, to MPA powinny przewidywać kampanie informacyjne dotyczące ochrony zwierząt w czasie fal upałów, zasad bezpiecznego spacerowania czy reagowania na objawy stresu cieplnego. Włączenie organizacji społecznych zajmujących się ochroną zwierząt do procesu konsultacyjnego mogłoby dodatkowo wzmocnić reprezentację interesów bytów nieosobowych.

De lege ferenda należałoby rozważyć wprowadzenie do ustawy – Prawo ochrony środowiska przepisu zobowiązującego jednostki samorządu terytorialnego do uwzględniania w MPA potrzeb zwierząt domowych i dziko żyjących w miastach. Alternatywnie możliwe byłoby opracowanie wytycznych metodologicznych na poziomie ministerialnym, które wprost wskazywałyby konieczność analizy wpływu zmian klimatu na dobrostan zwierząt. Rozwiązanie takie nie naruszałoby autonomii samorządu, a jednocześnie ustanawiałoby minimalny standard ochrony. Mogłyby temu sprzyjać także kampanie informacyjne, które dałyby efekt synergii zwłaszcza w tych gminach, które nie przystąpiły jeszcze do przygotowania lokalnego MPA, co należy postulować.

6 | Podsumowanie

Analizując zarówno wyniki badania, jak i dorobek literatury w szerszej perspektywie, można postawić tezę, że postulat uwzględnienia interesów zwierząt domowych w dokumentach adaptacyjnych wpisuje się w kierunki dyskusji prowadzonej współcześnie w doktrynie prawa ochrony środowiska oraz teorii prawa dotyczącej statusu elementów środowiska w systemie prawnym. W literaturze przedmiotu coraz częściej wskazuje się bowiem na ograniczenia tradycyjnego, silnie antropocentrycznego modelu ochrony środowiska, w którym przyroda traktowana jest przede wszystkim jako dobro chronione ze względu na interes człowieka[48]. W odpowiedzi na te ograniczenia pojawiają

48 Zob. szerzej Bartosz Rakoczy, „Od prawa ochrony środowiska do prawa środowiska. Ewolucja aksjologii prawnych podstaw ochrony środowiska” *Przegląd Filozoficzny. Nowa Seria*, nr 2 (2016): 303.

się koncepcje teoretyczne zmierzające do wzmocnienia ochrony wybranych elementów środowiska poprzez przypisywanie im szczególnego statusu normatywnego, czego przykładem są prowadzone w doktrynie oraz praktyce konstytucyjnej niektórych państw dyskusje dotyczące koncepcji podmiotowości prawnej rzek, ekosystemów lub innych komponentów środowiska[49].

Na tym tle można postawić pytanie, czy analogiczna argumentacja – choćby na poziomie rozważań teoretycznych – nie mogłaby obejmować również zwierząt domowych funkcjonujących w środowisku miejskim. W przeciwieństwie do wielu innych elementów środowiska przyrodniczego zwierzęta te pozostają bowiem w szczególnej relacji zależności od człowieka oraz współtworzą codzienne praktyki społeczne związane z użytkowaniem przestrzeni miejskiej. Z tego punktu widzenia ich niemal całkowita nieobecność w dokumentach kształtujących lokalną politykę adaptacji do zmian klimatu może być interpretowana jako przejaw utrzymywania się wyraźnie antropocentrycznego paradygmatu projektowania polityk publicznych.

Pewną zmianę w tym zakresie może wywołać projekt rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie dobrostanu psów i kotów oraz ich identyfikowalności. Projekt przewiduje – ale tylko w odniesieniu do zakładów hodowlanych, schronisk dla zwierząt i sklepów zoologicznych – konieczność takiego wyposażenia pomieszczeń dla psów i kotów, które zapewni, że psy i koty utrzymywane na wolnym powietrzu będą chronione przed negatywnymi warunkami klimatycznymi, w tym stresem termicznym, oparzeniami słonecznymi i odmrożeniami. Obowiązki takie nie są jednak przewidywane dla właścicieli posiadających zwierzęta w gospodarstwie domowym. Nie są one też adresowane do innych zwierząt domowych, jak króliki, ptaki czy gady i płazy.

Podsumowując, podkreślić należy także, że powyższe rozważania mają charakter wyłącznie analityczny i nie zmierzają do kwestionowania obowiązującego statusu prawnego zwierząt w polskim porządku prawnym. Ich celem jest raczej wskazanie, że wraz z rozwojem doktrynalnych koncepcji dotyczących relacji między ludźmi, zwierzętami i środowiskiem możliwe staje się szersze spojrzenie na zakres polityk adaptacyjnych. W takim ujęciu uwzględnienie potrzeb bytów nie-ludzkich współtworzących przestrzeń miejską mogłoby być postrzegane jako jeden z potencjalnych kierunków ewolucji instrumentów służących adaptacji miast i ich mieszkańców do zmian klimatu.

49 Wilk, „Czy polski ustawodawca powinien uznać twory natury za podmioty prawa?”, 1–16.

Bibliografia

- Baran, Mariusz. „Pytanie o potrzebę zmiany paradygmatu w prawie (ochrony) środowiska: środowisko jako przedmiot czy podmiot prawa – wybrane uwagi”, [w:] *Prawa i interesy w ochronie środowiska. Perspektywa międzynarodowa, unijna i krajowa*, red. Mariusz Baran, Barbara Iwańska, Ilona Przybojewska, 119–155. Warszawa: C.H. Beck, 2024.
- Barczak, Anna. *Samorządowa polityka klimatyczna. Poradnik dla jednostek samorządu terytorialnego*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2025.
- Białocerkiewicz, Jan. *Status prawny zwierząt (Prawa zwierząt czy prawna ochrona zwierząt)*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa, 2005.
- Chen, Yaqi, Weihua Liao, Yinggao Qin. „The effect of pet attachment on social support among young adult cat owners: the chain mediating roles of emotion regulation and empathy” *Humanities and Social Sciences Communications* 12 (2025): 1–9. <https://doi.org/10.1057/s41599-025-04931-8>.
- Climate Change and Your Pet: How to Keep Your Best Friend Safe and Healthy in a Warming World*. Washington, DC: The Climate Reality Project, 2019. https://www.climate-realityproject.org/sites/default/files/climatechangeandyourpet_ebook_04_2019_v2.pdf.
- Dąbrowska, Justyna. „Osobowość prawna Odry – udany przeszczep prawny czy legal irritant?”, [w:] *Ius Scientiam Persequitur. Księga jubileuszowa z okazji 25-lecia Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie*, red. Mateusz Badowski, Leszek Karski, Janusz Wesserling, 19–37. Warszawa: Wolters Kluwer, 2025.
- Dąbrowski, Tomasz. „Miejskie plany adaptacji do zmian klimatu w świetle nowelizacji ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska” *Prawo i Więź*, nr 5(58) (2025): 529–566.
- De Ruyver, Ciska, Karin Hannes, Christel P.H. Moons, Claire Diederich. „An exploratory analysis of the development and implementation of urban animal welfare policy in public spaces for four common species: Cats, dogs, pigeons, and foxes in the Brussels Capital Region” *Journal of Urban Affairs* 48, nr 1 (2024): 1–27. <https://doi.org/10.1080/07352166.2024.2374792>.
- Drapalska-Grochowicz, Marlena. „Prawne interpretacje bliskich relacji człowieka z innymi zwierzętami” *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 82, nr 1 (2020): 217–229. <https://doi.org/10.14746/rpeis.2020.82.1.15>.
- FEDIAF. *Annual Report 2024*. <https://europeanpetfood.org/wp-content/uploads/2024/06/FEDIAF-Annual-Review-2024-Online.pdf>.
- Fraser, David. „Understanding animal welfare” *Acta Veterinaria Scandinavica* 50, suppl. 1 (2008): 1–7. <https://doi.org/10.1186/1751-0147-50-S1-S1>.
- Gruszecki, Krzysztof. *Prawo ochrony środowiska. Komentarz*, wyd. 7. Lex/el. 2025.

- Habuda, Adam. „Przyroda i jej elementy. Przedmiot ochrony prawnej czy podmioty prawa?” *Radca Prawny. Zeszyty Naukowe* 34, nr 1 (2023): 83–97. <https://doi.org/10.4467/23921943RP.23.005.18264>.
- Haładyj, Anna, Katarzyna Kułak-Krzysiak. „Pet Welfare in Municipal Adaptation Plans: Case of Poland” *Studia Iuridica Lublinensia* 30, nr 3 (2021): 95–107. <https://doi.org/10.17951/sil.2021.30.3.95-107>.
- Hall, Emily J., Sian Beard, Jude Bradbury, Laura Bird, Anne Carter, Sophie Gilbert, Lucy Leicester, Dan G. O'Neill. „Hot Dogs – How is the current UK dog population coping with climate change?”. Clinical Abstract presented at BSAVA Congress+Expo 2025, Manchester, March 2025. https://www.researchgate.net/publication/391140304_Hot_Dogs_-_How_is_the_current_UK_dog_population_coping_with_climate_change.
- Hall, Emily J., Anne J. Carter, Guaduneth Chico, Jude Bradbury, Louise K. Gentle, Dominic Barfield, Dan G. O'Neill. „Risk Factors for Severe and Fatal Heat-Related Illness in UK Dogs – A VetCompass Study” *Veterinary Sciences* 9, nr 5 (2022): 231. <https://doi.org/10.3390/vetsci9050231>.
- Hall, Emily J., Anne J. Carter, Dan G. O'Neill. „Dogs Don't Die Just in Hot Cars – Exertional Heat-Related Illness (Heatstroke) Is a Greater Threat to UK Dogs” *Animals* 10, nr 8 (2020): 1324. <https://doi.org/10.3390/ani10081324>.
- Hall, Emily J., Alan D. Radford, Anne J. Carter. „Surveillance of heat-related illness in small animals presenting to veterinary practices in the UK between 2013 and 2018” *Open Veterinary Journal* 12, nr 1 (2022): 5–16. <https://doi.org/10.5455/OVJ.2022.v12.i1.2>.
- Kempers, Eva Bernet. „Neither Persons nor Things: The Changing Status of Animals in Private Law” *European Review of Private Law* 29, nr 1 (2021): 39–70.
- Kruk, Emil, red. *Ustawa o ochronie zwierząt. Komentarz*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2024.
- Maffei, Maria Clara. „Legal Personality for Nature: From National to International Law”, [w:] *Trends and Challenges in International Law. Selected Issues in Human Rights, Cultural Heritage, Environment and Sea*, red. Maurizio Arcari, Irini Papanicolopulu, Laura Pineschi, 209–238. Cham: Springer, 2022. https://doi.org/10.1007/978-3-030-94387-5_8.
- Ministerstwo Klimatu i Środowiska. *Podręcznik adaptacji dla miast. Wytyczne do przygotowania Miejskiego Planu Adaptacji do zmian klimatu. Aktualizacja 2023*. https://klimada2.ios.gov.pl/wp-content/uploads/2023/09/Podrecznik-adaptacji-dla-miast_aktualizacja-2023_compressed.pdf.
- Montes Franceschini, Macarena. „Traditional Conceptions of the Legal Person and Nonhuman Animals” *Animals* 12 (2022): 1–16. <https://doi.org/10.3390/ani12192590>.

- Naffine, Ngaire. „Who are Law’s Persons? From Cheshire Cats to Responsible Subjects” *Modern Law Review* 66, nr 3 (2003): 346–367. <https://doi.org/10.1111/1468-2230.6603002>.
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej. *Zrozumieć adaptację do zmian klimatu*. Mini poradnik. B.m., b.d.
- Nowak, Maciej J., Milena Bera, Miltiades Lazoglou, Jorge Olcina-Cantos, Dimitra G. Vagiona, Renato Monteiro, Andrei Mitrea. „A Comparison of Urban Climate Change Adaptation Plans in Selected European Cities from a Legal and Spatial Perspective” *Sustainability* 16 (2024): 1–23. <https://doi.org/10.3390/su16156327>.
- Poradnik adaptacji miasta do zmiany klimatu*, red. Wojciech Szymalski. Warszawa: Instytut na Rzecz Ekorozwoju, 2019. https://www.pine.org.pl/wp-content/uploads/2019/07/poradnik_adaptcity.pdf.
- Protopopova, Alexandra, Lexis H. Ly, Bailey H. Eagan, Kelsea M. Brown. „Climate Change and Companion Animals: Identifying Links and Opportunities for Mitigation and Adaptation Strategies” *Integrative and Comparative Biology* 61, nr 1 (2021): 166–181. <https://doi.org/10.1093/icb/ibab025>.
- Puczko, Aleksandra. „Czy potrzebna nam osobowość prawna rzek? Rozważania na przykładzie Odry”, [w:] *Przyszłość prawa administracyjnego: woda jako dobro w prawie administracyjnym*, red. Iwona Niżnik-Dobosz, Joanna Człowiekowska, 229–258. Warszawa: Wolters Kluwer, 2025.
- Rakoczy, Bartosz. „Od prawa ochrony środowiska do prawa środowiska. Ewolucja aksjologii prawnych podstaw ochrony środowiska” *Przegląd Filozoficzny. Nowa Seria*, nr 2 (2016): 299–309.
- Rzeńca, Agnieszka, Piotr Rzeńca. „Kapitał przyrodniczy miasta”, [w:] *EkoMiasto#Środowisko. Zrównoważony, inteligentny i partycypacyjny rozwój miast*, red. Agnieszka Rzeńca. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2022.
- Sheikh, Hira, Marcus Foth, Peta Mitchell. „From legislation to obligation: Re-thinking smart urban governance for multispecies justice” *Urban Governance* 3, nr 4 (2023): 259–268. <https://doi.org/10.1016/j.ugj.2023.09.003>.
- Solaiman, Sheikh M. „Legal personality of robots, corporations, idols and chimpanzees: a quest for legitimacy” *Artificial Intelligence and Law* 25 (2017): 155–179. <https://doi.org/10.1007/s10506-016-9192-3>.
- Tarchalska, Ewa. „Polityka adaptacyjna w raportach o stanie gmin” *Przegląd Komunalny*, nr 8 (2023): 80–85.
- United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. *2018 Revision of World Urbanization Prospects*. <https://www.un.org/en/desa/2018-revision-world-urbanization-prospects>.
- White, Alisa E., Jeff Sebo, Becca Franks, Adalene Minelli, Katrina M. Wyman, Daniel Krupa, Viveca Morris, Toni Sims, Arthur L. Caplan. *Wild Animal Welfare in Local Policies on Land Use and the Built Environment. Policy Brief*. New York: Guarini Center on Environmental, Energy & Land Use Law, 2024. <https://guarinicenter.org/wp->

-content/uploads/2024/03/Wild-Animal-Welfare-in-Local-Policies-Policy-Brief.pdf.

Wilk, Anna. „Czy polski ustawodawca powinien uznać twory natury za podmioty prawa?” *Prawne Problemy Górnictwa i Ochrony Środowiska*, nr 1 (2025): 1–16. <https://doi.org/10.31261/PPGOS.2025.01.04>.

Zacharek, Natalia. „Zwierzę domowe jako członek rodziny w XIX i XXI wieku” *Tematy z Szewskiej* 19, nr 2 (2017): 96–112. <https://doi.org/10.23734/tzs.2017.2.96.112>.

Zhao, Jing, Mohammad Javad Koohsari, Jiuling Li, Yufeng Luo, Andrew T. Kaczynski, Gavin R. McCormack, Koichiro Oka, Tomoya Hanibuchi. „Beyond companionship: psycho-social benefits of pet ownership” *BMC Public Health* 25 (2025): 1–9. <https://doi.org/10.1186/s12889-025-23464-y>.

Zinsstag, Jakob, et al. „Climate change and One Health” *FEMS Microbiology Letters* 365, nr 11 (2018): fny085. <https://doi.org/10.1093/femsle/fny085>.

This article is published under a Creative Commons Attribution 4.0 International license.
For guidelines on the permitted uses refer to
<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode>